

УДК 342.95

Стрельченко О. Г., доцент кафедри адміністративного права і процесу, к.ю.н., НАВС;
Юсифли Азат Таптиг огли, студент навчально-наукового інституту права і психології НАВС

Природа адміністративної деліктності неповнолітніх

У статті виокремлено поняття, сутність та особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх, визначено її профілактичні заходи, які відіграють важливу роль у запобіганні правопорушенням.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, відповідальність неповнолітніх, запобігання правопорушень, проступки неповнолітніх.

В статье выделены понятия, сущность и особенности административной ответственности несовершеннолетних, определены ее профилактические мероприятия, которые играют важную роль в предотвращении правонарушений.

Ключевые слова: административная ответственность, ответственность несовершеннолетних, предотвращение правонарушений, проступки несовершеннолетних.

The article singled out the concept, nature and characteristics of the administrative responsibility of minors, to its preventive measures, which play an important role in preventing violations.

Keywords: administrative responsibility, the responsibility of minors, the prevention of offenses, offenses of minors.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, коли відбуваються масштабні та швидкі процеси соціально-економічних і політичних змін в суспільстві, молоді та підліткам особливо важко адаптуватися, з їх ще не сталим світоглядом, рухливою системою цінностей. Уявлення неповнолітнього про мораль і право в силу вікових причин знаходяться на вербальному рівні, не стали свідомими, тим більше автоматичними регуляторами його поведінки.

Увага до підлітків, молоді в даний час має бути значно підвищена, особливо в плані запобігання правопорушенням та злочинам, оскільки негативні процеси, що відбуваються в соціально-економічній, соціокультурній та морально-психологічній сферах, є несприятливими для особи, насамперед неповнолітнього, молодіжного віку. Підлітки більш вразливі до чужого впливу, зокрема, з боку дорослих правопорушників.

Метою статті є з'ясування особливостей адміністративної відповідальності неповнолітніх та внесення пропозицій щодо змін чинного законодавства з відповідного питання.

Аналіз дослідження даної проблеми. Питання щодо адміністративної відповідальності досліджували вчені-адміністратісти: В.Б. Авер'янов., В.К. Колпаков, О.В., Кузьменко, І.Д. Пастух, О.Ф. Скакун, В.Д. Суценко, О.Г. Стрельченко, О.В. Горбач, Т.Г. Корж, О.М. Ярмак та інші вчені. Не дивлячись на існування цінного ряду наукових розробок з даної теми серед українських вчених дослідження природи адміністративної відповідальності неповнолітніх є актуальними і на сьогоднішній день.

Виклад основного матеріалу. Визначальною особливістю останніх років є зміна структури проступків та злочинності серед неповнолітніх у бік корисливих та насильницьких діянь. Понад дві третини злочинів, скоєних підлітками, становлять тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Вікові особливості неповнолітніх значно впливають на мотивацію їхніх вчинків. Такими особливостями є: недостатній життєвий досвід; схильність до наслідування; вплив на них оточуючих, особливо дорослих осіб; бажання показати себе самостійним і намагання звільнитися від контролю та опіки з боку батьків, вихователів; специфічне трактування таких понять, як сміливість, чесність, дружба; неправильна оцінка конкретних життєвих ситуацій; недостатній розвиток а інколи і повна відсутність критичного ставлення до своїх вчинків, вчинків інших.

Профілактичні заходи відіграють важливу роль у запобіганні правопорушенням, в наведенні громадського порядку і дисципліни у суспільстві.

Значною мірою сприяють вчиненню проступків неповнолітніми є такі обставини, як безконтрольність з боку батьків, відсутність профілактичних заходів у роботі з «важкими» підлітками, їх незайнятість, вживання спиртних напоїв та наркотичних засобів, проблеми в сім'ях, безробіття батьків і відсутність у них коштів на утримання дітей.

Основні напрями державної політики України стосовно дітей і заходи щодо її реалізації центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, організаціями, суспільними інститутами були визначені в Національній програмі «Діти України» [1]. Серед її основних завдань — здійснення заходів щодо профілактики правопорушень, наркоманії, алкоголізму і куріння серед дітей.

Соціальна політика стосовно дітей спрямовувалася насамперед на зменшення впливу на них негативних явищ, які виникають під час реформування суспільства. Законом України від 24 січня 1995 року «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» (зі змінами, внесеними згідно Закону України № 245-VII від 16 травня 2013 р.) [2], виходячи з положень Конституції України визначено правові основи діяльності органів і служб у справах неповнолітніх та спеціальних установ для неповнолітніх, на які покладається здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, що не досягли 18-річного віку [3]. Відмічається негативна тенденція до послаблення контролю за поведінкою неповнолітніх, що знаходяться на обліках міліції у справах неповнолітніх.

Увага до підлітків у наш час має бути значно посилена, особливо стосовно попередження правопорушень. Дана ситуація щодо адміністративних правопорушень у дитячому середовищі вимагає удосконалення профілактичної роботи, пошуку ефективних форм взаємодії всіх зацікавлених організацій, діяльність яких спрямована на запобігання втягненню підлітків у протиправну діяльність. Особливого значення у цьому контексті набуває діяльність правоохоронних органів по розслідуванню справ щодо осіб, які на час вчинення суспільно-небезпечного діяння не досягли віку кримінальної відповідальності.

Проблема адміністративних правопорушень серед неповнолітніх є однією з актуальних проблем українського суспільства, яка потребує нагальної розробки та вирішення.

А.Т. Комзюк визначає, що адміністративна відповідальність — це застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки, адміністративних стягнень, що тягнуть для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру і накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і в порядку, встановлених нормами адміністративного права [4, с. 6].

На наш погляд, адміністративна відповідальність — це примусове, з додержанням встановленої процедури, застосування правомочним суб'єктом передбачених

законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, які виконані правопорушником [5, с. 333; 6, с. 26; 7].

Міжнародною Конвенцією про права дитини від 20 листопада 1989 р., що була ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-XII, визначається, що “дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку” [8]. При цьому законодавчо в Україні встановлено градацію віку дитини у таких вікових категоріях: малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, неповнолітньою – у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Поділяємо позицію О.В. Марцеляка, який зазначає, що поняття “дитина” ширше, ніж поняття “неповнолітній”, оскільки воно містить характеристику важливого періоду життя людини, тоді як останнє активізує увагу на відсутність у людини певної риси, а саме: досягнення особою віку повноліття [9, с. 48].

У Кодексі України про адміністративні правопорушення законодавець встановлює віком настання адміністративної відповідальності шістнадцять років. Суб'єктом адміністративної відповідальності визнаються саме неповнолітні у віці від 16 до 18 років. У КУпАП відсутнє визначення поняття “неповнолітні”, але ст. 13 передбачає відповідальність неповнолітніх, до яких, як можна зрозуміти, відносять осіб віком від 16 до 18 років. Водночас, у ст. 184 КУпАП [10] ідеться про вчинення правопорушень неповнолітніми у віці від 14 до 16 років, які ще нібито не є суб'єктами адміністративної відповідальності, але у цьому разі все ж таки настає адміністративна відповідальність у виді накладання штрафу на батьків неповнолітніх або осіб, які їх замінюють. Це за своїм змістом не є адміністративною відповідальністю неповнолітніх, а відповідальністю батьків або осіб, що їх замінюють, за дії неповнолітніх. Таким чином, таке притягнення батьків неповнолітніх до адміністративної відповідальності справляє непрямої виховний вплив на неповнолітніх та вказує батькам на прогалину у вихованні, за допомогою чого здійснюється профілактика вчинення правопорушень, у тому числі повторних.

Так, встановлення віку адміністративної відповідальності з шістнадцяти років, вважається найбільш доцільним та таким, що відповідає міжнародним керівним принципам ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх [11], адже шістнадцятирічний неповнолітній уже здатен зрозуміти протиправність своїх дій та відповідати за них.

На нашу думку, істотного значення для захисту прав та інтересів неповнолітнього правопорушника набуває можливість участі його батьків або законних представників при першому поясненні та складанні протоколу про адміністративне правопорушення. При цьому існує потреба у визначенні процедури залучення батьків неповнолітнього до участі у провадженні у справі – повідомлення батьків неповнолітнього правопорушника та виклик для складання протоколу або залучення їх у якості законних представників, можливість участі яких передбачена ст. 270 КУпАП. Крім того, деякі вчені схиляються до думки щодо необхідності обов'язкової участі захисника при провадженні у справах про адміністративні правопорушення неповнолітніх задля забезпечення реалізації права неповнолітньої особи на захист [12, с. 724], що відповідає міжнародним принципам захисту дітей та, на нашу думку, потребує своєї реалізації в адміністративному законодавстві.

Особа неповнолітнього правопорушника як спеціального суб'єкта адміністративної відповідальності потребує розширення кола учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення неповнолітніх зумовлюють деякі особливості складання протоколу про адміністративне правопорушення, що також вимагає свого законодавчого закріплення у КУпАП. По-перше, вік, який має бути точно встановлений через залучення

до матеріалів справи копії паспорту або, якщо він ще не отриманий, копії свідоцтва про народження особи. На практиці існують ситуації, коли встановити вік особи не виявляється можливим, у такому випадку ми підтримуємо позицію О.М. Ярмач щодо можливості застосування за аналогією з кримінально-процесуальним законодавством положення щодо встановлення віку особи шляхом проведення судово-медичної експертизи [10, с. 725]. Крім того, неповнолітній вік особи є обставиною, що пом'якшує відповідальність. По-друге, до протоколу мають заноситись досить докладні відомості про особу неповнолітнього, з вказівкою місця навчання (або роботи), наявності самостійного заробітку, інших обставин, що характеризують його особу, а саме: чи раніше притягався він до відповідальності, чи були приводи до міліції, та обов'язково мають бути внесені відомості про обох батьків або осіб, що їх замінюють, які однаково відповідають за виховання своєї неповнолітньої дитини. По-третє, у протоколі мають зазначитись законні представники, якщо вони залучались, та захисник неповнолітньої особи. По-четверте, обов'язково до протоколу має бути долучено пояснення батьків неповнолітнього або осіб, що їх заміняють, з метою встановлення психофізіологічного стану неповнолітнього правопорушника, умов, в яких він проживає, та вирішення питання про належне виконання батьками обов'язків з виховання своєї неповнолітньої дитини. На нашу думку, складання протоколу про адміністративне правопорушення неповнолітніх у письмовій формі є ще однією гарантією захисту їх прав та інтересів.

Існують досить суперечливі питання щодо органу, уповноваженого складати протокол про адміністративні правопорушення неповнолітніх. Профілактика правопорушень, встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню правопорушень, профілактична робота з неповнолітніми правопорушниками є одним з основних завдань кримінальної міліції у справах дітей, однак протокол про адміністративне правопорушення неповнолітніх, на наш погляд, може бути складений і за загальним правилом особою, якій на це законодавчо надається право за ст. 255 КУпАП, але тільки в присутності батьків неповнолітнього або осіб, що їх замінюють, законних представників або захисника.

Особливістю адміністративної відповідальності неповнолітніх доцільно визначити розгляд справ про адміністративні правопорушення неповнолітніх у районних, районних у містах, міських чи міськрайонних судах (суддями) і тільки за місцем фактичного проживання неповнолітньої особи, що посилить виховний вплив на правопорушника.

Покарання неповнолітніх за вчинення адміністративних правопорушень теж є однією з особливостей їх адміністративної відповідальності, про що також свідчить докладно визначений перелік заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх (ст. 24-1 КУпАП) та які не є адміністративними стягненнями. При цьому, навіть при вчиненні неповнолітніми правопорушень, за які законодавцем встановлена адміністративна відповідальність на загальних підставах, передбачена можливість застосування до неповнолітніх правопорушників спеціальних заходів впливу (окрім правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП, - злісна непокора законному розпорядженню або вимозі працівника міліції, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця), що вказує на їх особливу виховну роль у формуванні особистості правопорушника. Такими заходами впливу виступають зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; застереження; догана або сувора догана; передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

Окремою групою можна виділити справи про інші антигромадські вчинки неповнолітніх, які не вважаються адміністративними правопорушеннями, однак свідчать про певні відхилення від нормального розвитку підлітка, наприклад, неналежна поведінка в школі, на вулиці, в інших громадських місцях, що часто межує з хуліганськими проявами; бродяжництво, жорстоке ставлення до ровесників, грубе поводження з учителями та однокласниками, жебрацтво, втеча з дому. Сюди можна віднести і аморальні вчинки: ранні статеві зв'язки, захоплення азартними іграми, що свідчить про погляди і звички, які з часом можуть призвести до злочину.

У випадках, якщо неповнолітня особа несе адміністративну відповідальність на загальних підставах, заборонено застосування адміністративного арешту до неповнолітніх (ст. 32 КУпАП). Передбачений лише один випадок, коли адміністративна відповідальність, до якої притягається неповнолітній, несе не тільки виховний, а й майновий характер - якщо під час вчинення адміністративного правопорушення шкоду заподіяно неповнолітнім, який досяг шістнадцяти років і має самостійний заробіток, а сума шкоди не перевищує одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян, суддя має право покласти на неповнолітнього відшкодування заподіяної шкоди або зобов'язати своєю працею усунути її. Це виключення, на нашу думку, не принижує виховного впливу адміністративної відповідальності неповнолітніх, а тільки допомагає неповнолітньому правопорушнику усвідомити рівень матеріальної шкоди, яку він завдав, та вчить цінувати свою працю.

Не меншу актуальність має проблема адміністративної відповідальності неповнолітніх. З одного боку законодавство має бути гуманним щодо неповнолітніх правопорушників, враховуючи особливості психіки неповнолітнього і його соціальний статус, але з іншого - невпинне зростання правопорушень серед неповнолітніх має спонукати законодавців шукати більш ефективних методів і засобів боротьби з ними.

Так, у давні часи соціальна і правова сутність адміністративних стягнень знаходилася у центрі уваги юристів, державних діячів, філософів, які вважали, що державна влада зобов'язана була застосовувати до правопорушників стягнення, насамперед «грубо карального характеру... і у завданні правопорушнику певних страждань». Суворість і розмаїття адміністративних стягнень наочно підкреслювала безкомпромісність держави у боротьбі з правопорушниками, насамперед, з позиції карального впливу. При цьому жорстокість кари була обов'язковим, і навіть головним, атрибутом будь-якого адміністративного стягнення (згадаємо хоча б той факт, що як адміністративне стягнення застосовувалося навіть тюремне ув'язнення).

Однак подальший розвиток суспільних відносин свідчить, що ідея стримувати правопорушника, особливо неповнолітнього, за рахунок жорстокості покарання (стягнення) безперспективна. Г. Кригер [13] і А. Соловійов [14] зазначають, що неповнолітні правопорушники значно легше піддаються виправленню і тому застосовувати до них сурові міри покарання в більшості випадків недоцільно. Тому чинне законодавство за своєю сутністю має на меті не покарати неповнолітнього правопорушника, а попередити від скоєння правопорушення і виховати його. На перше місце ставиться переконання та виховання. Якщо проводити порівняння, то особистість неповнолітнього — це будинок, в якому закладені перші поверхи; якщо даний підліток — правопорушник, отже, його особистість потребує перебудови. Це створює необхідність застосування до нього ефективної системи адміністративних стягнень та заходів виховного впливу.

Висновок. Отже, особливістю адміністративної відповідальності неповнолітніх віком від 16 до 18 років є те, що справи про адміністративні правопорушення розглядають

судді районних (міських) судів. Завданнями суду є не покарати винного, а повернути його в суспільство, провести соціальну реабілітацію. Застосування адміністративних заходів до неповнолітніх може мати позитивний виховний вплив, якщо підліток відчує, що до нього поставилися справедливо. Грубе, жорстоке, несправедливе обходження з неповнолітнім має негативний вплив та є однією із причин, що сприяє рецидиву правопорушень. Тому, розглядаючи адміністративні та кримінальні справи щодо неповнолітніх, необхідно створити окрему ланку судів (суди в справах неповнолітніх), які розглядали б справи про адміністративні проступки та злочини, вчинені неповнолітніми, і забезпечити їх суддями, котрі мали б не тільки юридичну, а й педагогічну освіту. Це, в свою чергу, надасть можливість більш кваліфіковано розглядати справи даної категорії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Національну програму «Діти України»: Указ Президента України від 18.01.1996 № 63/96 / Урядовий кур'єр офіційне видання від 25 січня 1996 р.
2. Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх: Закон України від 24 січня 1995 року (зі змінами, внесеними згідно Закону України № 245-VII від 16 травня 2013 р.) // Відомості Верховної Ради України від 07 лютого 1995. — № 6. — ст. 35.
3. Україна. Конституція (1996). Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. — К.: Преса України, 1997. — 80 с.
4. Адміністративна відповідальність в Україні: навч. посіб. / [за заг. ред. А.Т. Комзюка]. — 2-ге вид., виправл. і доп. — Х.: Ун-т внутр. справ, 2000. — 103 с.
5. Курс адміністративного права України: підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, В.Д. Сущенко [та ін.]. — К.: Юрінком Інтер, 2013. — 869 с.
6. Стрельченко О. Г. Адміністративно-правова характеристика адміністративної відповідальності неповнолітніх / О. Г. Стрельченко // Часопис адвокатури України. 2012. — № 3. — С. 25-30.
7. Стрельченко О. Г. Специфіка проступку як складової частини адміністративного делікту / О. Г. Стрельченко // Право і суспільство. — 2012. — № 3.
8. Конвенція про права дитини 1989 року: збірник міжнародних документів та нормативно-правових актів України з питань соціально-правового захисту дітей. — К.: Логос, 2001. — Ч. 1. — С. 42-63.
9. Марцеляк О. Омбудсман з прав дитини: проблеми формування та розвитку у світі і в Україні / О. Марцеляк // Право України. — 2003. — № 10. — С. 44-48.
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1984. — № 51. — С. 1122
11. Руководящие принципы предотвращения преступности среди несовершеннолетних Организации Объединенных Наций (Ер-Рядські руководящие принципы) [Электронный ресурс]. — ur-info.org.ua
12. Ярмак О. М. Урахування специфіки суб'єкта адміністративного проступку при складанні протоколу про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми / О. М. Ярмак // Форум права. — 2009. — № 3. — С. 722-727.
13. Кригер Г. Наказание и его применение. — М., 1962. — С. 32.
14. Соловьев А. Вопросы применения наказания по советскому уголовному праву. — М., 1958. — С. 119.